դէմ գնել, և թէպէտ մի մասը կողոպտվում է, բայց ոչ բոլորը, և աւազակները յետ են մղվում։ Իսկ նաւը նշանակված տեղը հասնելով, կառավարութիւնը իսկոյն խմբաւոր պատահած անցքը, կալանաւորում է նաւատերոջը, վասնորոյ յոյս կայ, որ յայտնվին կողոպտող աւազակներն էլ։ Ուստի երևում է, որ այդ ողորմելիները երկրորդ անգամն են ենթարկվում աւազակների կողոպտութեան, մէկը դեռ ևս Տրապիզոնի ճանապարհում, իսկ միւս անգամ՝ Տրապիզոնից այստեղ գալով։

Սրանից երկու շաբաթ առաջ Խոթում գտնվելով, ես նկատեցի այնտեղ բազմաթիւ հայաստանցի հայ մշակներ, որոնք բեռնակրութեամբ եւ մշակութեամբ են պարապվում, եւ ինչպէս նկատեցի, նրանց թիւը օրըստօրէ բազմանում է այնտեղ, որովհետև նրանց նման ժիր և ուժեղ մշակների համար այժմ շատ գործ կայ այնտեղ, թէ շոգենաւերում, թէ քաղաքի մէջ ու թէ երկաթուղու գծի վրա։ Վերջապէս այստեղ բոլոր մշակներ միշտ գործ ունեն եւ նրանց համար չը կայ կիրակի կամ տօն օրեր, թէ շաբաթակ աշխատել ուզենան, մինչև անգամ գիշերները շոգենաւերի մէջ գործ կայ։

Սուխումի աւերակների վրա այժմ բաւականին նոր նոր շինութիւններ թէպէտ կանգնեցրին, և թէպէտ շարունակ նոր տներ ու խանութներ են շինում, բայց դեռ շատ ու շատ հեռու է Սուխումը իր նախկին վիճակին նմանվելուց, ինչ որ էր պատերազմից առաջ։ Նա գուցէ շատ տարիներ կանցնեն, բայց դարձեալ յոյս չը կայ առաջվան դրութեան հասնելուն, եթէ այստեղի բնակիչները զգալի կարօտութիւններից չազատվեն։ Սկզբում նախկին բնակիչներին առժամանակ արգելվեցաւ փողոցների ուղղութեան կամ առաջվայ աւերակ հիմքերի վրա օրինաւոր տներ շինել, առարկելով, թէ քաղաքի դիրքը նոր փոփոխութեան պէտք է ենթարկել։ միայն թոյլ տուեցին, որ ամէն մարդ իր բակում կառուցանէ ժամանակաւորապէս փոքրիկ տնակներ խառնվնթոր կերպով։ Հատերը այդպէս արեցին, բայց շատերն էլ, ստանալով գանձարանից պատերազմից կրած վնասների վարձատրութիւնը (вознагражденіе) կամաց-կամաց հեռացան զանազան կողմեր, իսկ այստեղ մնացողների վիճակը, որոնք գլխաւորապէս առևտրով են պարապվում, օրըստօրէ անտանելի է դառնում։ Որովհետև ընդամենը այստեղ մէկ բատալիոն զօրք կայ, ուստի ամէն մէկը աշխատում է այդ բատալիոնից իր ապրուստը ճարել և կամ ամէն մէկը ստիպված է այդ բատալիոնին իր վաճառքը վաճառելու։ Իսկ այստեղից արտադրելու ապրանքի քանակութիւնը անհամեմատ քիչ է, որը բաղկանում է գլխաւորապէս մրգեղէններից՝ խնձոր, ընկոյզ, կաղին, նուռ, սերկեւիլ, սև խուրմայ, հուն, դեղձ, ձմերուկ և այլն, սիմիրդր մանաւոր քանակութեամբ։ Դա այժմ կենսական անհրաժեշտ նիւթերը ստացվում են Ռուսաստանից։

Տենդը (лихорадка) կամ գողացնող ուղեբանցնող հիւանդութիւնը աւելի տարածված է վերջին երկու տարվայ միջոցում, քան թէ առաջ, բայց քաղաքի դիրքը և նրան շրջապատած հիանալի տեսարանները, բնութեան հարուստ գեղեցկութիւններով զարդարված, հրապուրում են շատերին մշտական բնակութիւն հաստատել այստեղ, առաւել որ կլիման կրծքացաւ ունեցողների վրա բարերար ազդեցութիւն է գործում, որոնք մի քանի տարի էլ կարողանում են խոյս տալ անգութ մահից։ Դժբաղդաբար տարվայ երեք եղանակներում անկարելի է մի մարդու հանդիպել իր բնական գոյնովը գողացնելու պատճառաւ, որովհետև շարունակ անձրևները փոփոխելով զանազան խոտեր և բոյսեր, և յետոյ սաստիկ շոգեր լինելով, արտադրվում է նրանցից մի տեսակ նեխեակ և վնասակար հոտ, որից ներշնչողը տենդից ազատ մնալ չէ կարող, առաւել սանդրուկ կոչված բոյսից, որը քաղաքի չորս կողմը առատութեամբ բուսնում է։

Մ. Միհրանեանց

ՆԱՄԱԿ ՋՈՒԼՓԱՅԻՑ

—

Հոկտեմբերի 16 ին

Դժուար է մի առ մի նկարագրել այն բոլոր անիրաւութիւնները, որոնք կատարվում են այս տեղի պարսից սահմանապահ (Ամին Թասարի) մեռքով։ Քանի օր առաջ այստեղ հասան Քուրդիստանից գաղթող մի քանի բուրդ ընտանիք, որոնք ունէին իրանց հետ մի քանի եղներ եւ կովեր, սահմանապահը տեսնելով սրանց, հրամայեց իր ծառայողներին (ֆառաշներին) խլել խեղճերից այդ տաւարները, իսկ նրանց երկու օր թաղցած եւ ծարաւ բանտարկելուց յետոյ, Քեւակաս ուղարկեց Դավրէժ։

Այժմ սկսում են Ռուսաստանից վերադառնալ դէպի Պարսկաստան սովստանց հայ, ասորի եւ Քուրդ աղքատներ, որն հիւանդ, որն քաղցած, որն տկլոր. որոնք հագիւ են կարողանում ոտքի վրա կանգնել կամ խօսալ. բայց դեռ նուռից դուրս չեկած, ֆառաշները պատրաստ են նոցա առաջ եւ «սալամաց» են պահանջում։

Խեղճերը երդվում են, Թէ ոչինչ չունեն, հագիւ են կարողացել մուրացկանութեամբ հասնել մինչեւ այնտեղ, բայց ֆառաշն դարձեալ չէ լսում խեղճերի աղաչանքին, անպատճառ պահանջում է, ասելով, «դիմիմա վէր» (տուրս մի՛ խօսիր)։ Իսկ եթէ ընդդիմանում են, այն ժամանակ փոխանակ արձակելու, ծեծում, բանտարկում են, եւ ինչ որ ունեն, խեղճերից խլում են։

Արդէն արդեւված էր դէպի Ռուսաստան տանել ցորեն, դարի, բրինձ, սիսեռ, իւղ եւ այլ ուտելիքներ։ Այս քանի օրերումս հացն էլ արգելվեց։ Իսկ եթէ մէկ բեռ իւղ կամ սիսեռ տանելու համար մէկ քանի ռուբլի կամ մէկ քանի գլուխ շարաբ ընծայ կը ստանայ սահմանապահը, այն ժամանակ վաճառականը ազատ է ինչ որ ուզէ տանելու, ինչպէս օրերումս մէկ բաՀմանի որն է 24 գրուանքայ հաց տանելու համար դէպի ռուսաց կողմը մէկ գլուխ շարաբ ընծայ ստացան։

Նամակս վերջացնելու ժամանակ լսեցի մի հատաւանքի ձայն, սենեակիցս դուրս եկայ, մի զարհուրելի տեսարան բացվեց իմ առաջ. մէկ ուՀատն տարեկան ծերունու մէջքը բաց արած, պատկեցրել էին եւ երկու կողմից մտրակներով ծեծում էին։ Ա.նրան խփեցին. որ սկսեց մէջքիցն արիւն հոսալ։ Ղեծն վերջացնելուց յետոյ իսկոյն բանտարկեցին։ Հետաքրքրվեցի պատճառն իմանալ. ֆառաշներից մէկը ինձ պատասխանեց, Թէ մէկ ամիս առաջ այս ծերունին ունէր մօտ հարիւր կով եւ եղներ, բայց այժմ մէկն էլ չունէ, ուրեմն ծախած է եւ առնողներն Արարատից Քազուն անց են կացրել. այժմ մեր ազէն (Ամին Թասվորէն) սրանից մաքս է պահանջում։ Քաղաւառն ռուբլին առնելուց յետոյ արձակեցին ողորմելուն։

Է. Վ. Սերբիզին

ՆԱՄԱԿ ՎԱՐԴԱՇԵՆԻՑ

—

14 հոկտեմբերի

Ամենքին յայտնի ուտիացի հայերով բընակեցրած Վարդաշէն գիւղը այժմ ներկայացնում է մի տխուր պատկեր իր ներքին երկպառակութիւնների պատճառով, որոնք յառաջացած են տեղական ծխատէր Գալուստ քահանայի ինարիգներով։ Այս քահանան իր անձնական շահերի համար և իր կրքերին բաւականութիւն տալու համար, վերջին հինգ տարիների ընթացքում անդադար հարստահարում, կեղեքում է գիւղական ժողովրդին։ Մէկի դէմ սուտ վկայութիւն, միւսին բանադրանք, երրորդին մատնել և չորրորդին նիւթական մեծամեծ վնասներ հասցնել—ահա այս է սրա գործը։ Վերջին հինգ տարվայ ընթացքում գործածական պաշտօն ևս ստանալով, մէկի անշարժ կայքն է աշխատում յափշտակել, միւսի ընտանեկան անդորրութիւնը վրդովել մի տեղ սպառնալիք է կարդում, միւս տեղ կաշառքներ կլանում, և մի և նոյն ծագումի, մի և նոյն ազգի, մի և նոյն տոհմի եղբայրների մէջ անհաշտ տեսակցութիւն սերմանում։ Ժողովուրդը զանազան դէպքերում բողոքեց թէ տեղական և թէ բարձր հոգեւոր իշխանութեանը քահանայի արարողութիւնների դէմ, բայց ոչ մի անգամ ուշադրութեան չարժանացաւ ճնշված ժողովրդի ձայնը։ Հոգեւոր իշխանութեան այս տեսակ վարմունքը այն ասոիճանի սանձակոտոր արեց յիշեալ քահանայի կրքերը, որ սա վերջին ժամանակներում գործեց մի աւելի սարսափելի անիրաւութիւն, որի նմանը երևակայել անգամ չէր կարող Վարդաշէնի հասարակութիւնը, թէև դարձեալ մնաց նա անպատիժ։ Տեսնում էք, այստեղ ոչ ազգային միութեան պաշտպան լրագիր է կարդացվում և ոչ բողոքական քարոզչի ձայնը լսվում։ Հոգեւորականութիւնը ինքն է պատճառ դառնում հայերի մէջ կրօնական երկպառակութեան։ Ընարդարութիւնների քօղարկելը շարժեց վերջապէս գիւղացիների ընդհանուր զայրոյթը դէպի իր Մայր Աթոռը։ Դառնացած ժողովուրդը, յուսահատութեան վերջին կէտին հասած, այս օրերս 170 ստորագրութեամբ մի խնդիր ներկայացրեց տեղական հոգեւոր կառավարութեանը, որի մէջ գրված էր. ,,կամ քննութիւն բանալով բոլորովին կարգալոյծ անել և հեռացնել մեր գիւղից յիշեալ քահանային, կամ եթէ դարձեալ հոգ. իշխանութիւնը ուշադրութիւն չի դարձնի, այն ժամանակ ժողովուրդը անզօր զգնվելով տանել հոգեւորականութեան ճնշումները, հաստատ որոշել է դառնալ այլադաւան եկեղեցու դիրքը։ Այդ խնդիրը ներկայացնում է Գալուստ քահանայի գործած բազմաթիւ յանցանքների մի շարք, որին վկայում է մօտ 200 հոգի, իսկ աւելի յանդգնն յանցանքները, խնդրատուների ասելով, կը յայտնեն քննութեան ժամանակ։ Փաստերը անհերքելի են։

Տեսնենք, կը շտապի՞ Էջմիածինը առնել այս բոլոր չարիքների առաջը, թէ իր սովորական անտարբերութեամբը իր քաջ և ընդունակ գաւակների մի նշանաւոր բազմութիւն, դիտմամբ հեռացնելով դարերով նրանց պաշտած եկեղեցու ծոցից, կը ձգէ մի օտար եկեղեցու գիրկը։

Արէկ լսեցինք, որ ոչ միայն խնդիր առաջարկող հարիւր եօթանասուն հոգին, այլ Վարդաշէնի լուսաւորչադաւան ամբողջ հայ հասարակութիւնը Տէր-Գալուստի պատճառով մտադիր է շուտով ընդունել յունական դաւանութիւնը։

Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Նորանակալութեամբ ստացանք մի աշխատութիւն պ. Ցովհաննէս Տէր-Աբրահամեանի «Ընտիր առակներ Եղուկասի եւ Քաղիսփի» դասն վիմագրական պատկերներով։ Տպված է Բոստով (Դոնի վրա) քաղաքում, ներկայ 1880 թվին։

—

Ամսիս 25-ին վախճանվեցաւ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ մի պառաւ կին, որ 121 տարեկան էր։

—

ԹԻՖԼԻՍԻ կառավարները շատ անգթութեամբ են քշում կառքերը։ Մօտ օրերումս մի երեխայ ընկաւ քշած կառքի անիւների տակ եւ մեռաւ, իսկ կառապանը անյայտացաւ։

ԵՐՏԵՐԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏԱՐՕՈՒՆԳԱՐԻԱ

—

Վիէննայից լրագիրներին գրում են հետեւեալը հոկտեմբերի 22-ից։ Երբէն մի քանի օր է, որ գօսպոր Բիգեր գտնվում է Պեշտի մէջ չեխերի և ունգարացիների յարաբերութիւնները լաւացնելու նպատակով, մինչեւ մինչև այժմ այդ երկու ազգութիւնները բարեհաճութիւն չունեցել։ Այստեղի լրագիրները լցվում են ահագին յօդուածներով Բիգերի ճանապարհորդութեան մասին և Ճշմարիտ գերմանացիների դրութիւնը բաւական կասկածաւոր է։ Մի կողմից գերմանացիները պէտք է աշխատեն հաստատել, որ այդ ճանապարհորդութիւնը քաղաքական հետեւանքներ չէ կարող ունենալ, որ չեխերի և ունգարացիների միանալը անբաւականալի է, որ այդ երկու ազգութիւնների արտաքին քաղաքականութիւնը տարբեր է, միւս կողմից նոյն գերմանացիները պէտք է աշխատեն Բիգերի ճանապարհորդութեանը քաղաքական նշանակութիւն տալ, որ կարողանան յարձակվել Տաֆէի մինիստրութեան վրա։ Գերմանական լրագիրները աղաղակում են, որ քաղաքագէտները օգուտ են քաղում Ունգարիայի հակագերմանական տրամադրութենից, կամենում են միանալ այդ երկրի գործողների հետ գերմանական կուսակցութեան շահերին վնասելու համար։ Հա այսպիսի դրութեան մէջ են այժմ աւստրիական գերմանացիները և Գրազայի „Politik“ լրագիրը «այժմ ի՞նչ է անում գօսպոր Բիգեր» հարցրին պատասխանում է. «շատ աղմուկ է գցում։ Մի ժամանակ Բիգեր ճանապարհորդեց Մոսկվա և այդ ճանապարհորդութիւնը շատ վնասեց չեխերի առաջնորդին։ Այստեղ լուր է տարածված, որ Բիգեր շուտով մինիստրի պաշտօն կը ստանայ։

Հարկաւոր է հաղորդել նոյն իսկ Բիգերի կարծիքը իր ճանապարհորդութեան մասին, որ նա յայտնել է «Pesti Naplo» լրագրի խմբագրին։ Բիգեր ամենից առաջ ցուցակցութիւն է յայտնում, որ 1847 թուականին ինքը Պեշտի մէջ չէ եղել և որ չեխ քաղաքագէտները իրանց հեռու էին պահում ունգարացիներից։ Դա գլխաւոր պատճառ էր, որ մինչև այժմ չեխերի և ունգարացիների մէջ անբաւականութիւն է տիրում։ Բիգեր եկել է Պեշտ ունգարական գործերը ուսումնասիրելու և ունգարացիներին չեխերի ցանկութիւնների հետ ծանօթացնելու համար։ Դա ոչ օգից յանձնարարութիւններ չէ ստացել և լրագիրների հաղորդած լուրերը այդ մասին ըստ իսկ են։ Բիգեր խօսակցել է ունգարական առաջին մինիստր Տիսսայի և ունգարացի պատգամաւորների հետ և այդ խօսակցութիւնների գործած ապաւորութիւնները բաւականացուցիչ են։ Պեշտի մէջ այն կարծիքն են, որ գերմանացիների առաջարկութեան պահպանելը Աւստրիայի մէջ ունգարացիների համար անհրաժեշտ է։ Բիգերը այդ հանդամանքը չէ կարող հասկանալ։ Մինչեւ աւստրիական գերմանացին աւելի մեծ բարեկամ է ունգարացուն, քան թէ Գալիցիայի լեհացին։ Մինչեւ գերմանացիները չէին ոչնչացնի ունգարական սահմանադրութիւնը, եթէ Աւստրիայի մէջ չեխերը և լեհացիներ չը լինէին։ Վիէննայի լրագիրները բամբասում են չեխերին. նրան ասում են, որ չեխերը հղրական և ատատական են։ Մինչեւ կարելի է ենթադրել որ չեխերը չեն հասանում աւատական ժամանակների կարգերի վնասակարութիւնը։ Խօսելով չեխերի կղերական-